

Alfred Allmers is een tiental jaar geleden met Rita getrouwd en daardoor een gefortuneerd man geworden. Wanneer Lille Eyolf (1894) begint is hij net terug van een lange tocht door de bergen die hij op aanraden van zijn arts gemaakt heeft. Tijdens die tocht heeft hij een besluit genomen: hij zal niet verder werken aan het boek over de menselijke verantwoordelijkheid waar hij al zo lang mee bezig is, maar zich volledig wijden aan zijn negenjarig zoontje Eyolf, dat sinds een val als baby gehandicapt is en met een kruk loopt:

Wat vanaf het begin van het stuk opvalt is de sterke, bezitterige persoonlijkheid van Allmers vrouw Rita. Ze heeft Alfred enorm gemist toen hij voor de eerste keer in al die jaren voor een aantal weken niet bij haar was en Alfred wil ze met niemand delen. Alfred heeft het soms ook moeilijk met de sterk seksueel geladen impulsen die van haar uitgaan.

Rita is ook erg jaloers op Allmers halfzuster Asta (zelfde vader, andere moeder), met wie hij een sterke band heeft. Ook haar houding tegenover Eyolf is eerder dubbelzinnig. Asta zelf heeft een aanbieder, de ingenieur/wegenbouwer Borgheim.

Het lijkt om onheil vragen en dat blijft dan ook niet uit. Het stuk nog maar pas begonnen wanneer Allmers en zijn gezin het bezoek krijgen van Rottejomfruen, een soort rattenvangster, die aan haar collega uit Hameln doet denken:

Een voor de hand liggende bron voor dit motief werd al vroeg in de secundaire literatuur aangewezen. Het is de oude Duitse legende "Die Kinder zu Hameln", die zijn beroemdste geschreven vorm kreeg in de collectie Deutsche Sagen, uitgegeven door de broers Jacob en Wilhelm Grimm in de jaren 1816-18. Ibsen heeft ervoor gekozen om de rattenvanger als een oudere vrouw te portretteren, en hij verklaart die keuze in een interview met Dagbladet (18.12.1894). Hij geeft toe dat hij de Hamelen-legende kent, maar wat hij als rolmodel voor deze figuur heeft gebruikt, is een vrouw die hij zich kon herinneren uit zijn jeugd in Skien. De interviewer merkt op dat Bergen in de jaren 1850 ook zo'n rattensmeisje had, die door de straatjongens nageroepen werd. De dichter sloot niet uit dat hij daar ook iets van het idee vandaan zou kunnen halen, maar hij herinnerde zich de figuur uit Skien nog goed. (Innledning til Lille Eyolf ført i pennen av Asbjørn Aarseth)

Eyolf is gefacineerd door haar angstaanjagende verschijning en wanneer ze weggaat volgt hij haar ongezien. Op het einde van het eerste bedrijf blijkt hij in de fjord verdronken te zijn. Op dat ogenblik krijgen de woorden waarmee de rattenvangster zichzelf voorstelde wel een bijzonder lugubere betekenis:

De rest van het toneelstuk beschrijft de impact die Eyolfs dood heeft op Allmers en zijn vrouw. Allmers wordt eerst getroffen door de zinloosheid van Eyolfs dood, maar spoedig ervaart hij Eyolfs dood ook als een straf. Wanneer de rattenvangster vroeg of er iets bij hun knaagde, had ze het wel degelijk bij het rechte eind. Allmers voelt zich verantwoordelijk voor Eyolfs handicap en bijgevolg ook voor zijn dood (hij kon niet zwemmen) en hij en zijn vrouw maken elkaar harde verwijten.

Allmers ziet geen toekomst meer weggelegd voor zijn huwelijk met Rita. Ook Allmers grote genegenheid voor Asta komt in de twistgespreken met Rita ter sprake.

Er wacht Allmers nog een ontgoocheling wanneer nu uiteindelijk blijkt dat Asta niet met hem verwant is: hij had met haar kunnen trouwen! Daarvoor is het nu te laat en Asta wil ook niet blijven maar vertrekt met Borgheim. Voor Allmers is de catastrofe compleet...

En dan volgt plots, wanneer ze horen hoe de arme kinderen bij de fjord door hun dronken vaders mishandeld worden, een totale ommekeer en vinden Allmers en zijn vrouw een nieuw doel in hun leven:

Over die plotse ommekeer (en de geloofwaardigheid ervan) is bij de critici al heel wat te doen geweest. In Ibsens tijd waren er al recensenten die de abrupte wending zagen als

an ignominious retreat of the dramatist from the grimness of reality into the pretty pretence of a conventional happy ending (zie Henrik Ibsen: The Critical Heritage by Michael Egan).

L. Turksma heeft het in Ibsen voor deze tijd over

een kreterig-irreële 'oplossing' die er geen is: immers Allmers zowel als Rita zijn voor hun altruïstische doelstelling beiden te veel self-centered"

Voor John Northam (Ibsen A Critical Study) ligt de oorzaak voor de plotse ommezwaai enerzijds in een groeiend besef bij Allmers dat zijn

high claims are discordant with his capabilities (...) His language in Act III suggests that he is emerging into a more balanced, less exalted or depressed, assessment of his own and the general human condition"

en anderzijds in een verminderd ego(centr)isme bij Rita:

She makes no more demands of her husband; she simply asks, without vehemence, that he should remain near her (...) She at least has broken out of the bond of egocentricity that once confined her: when Alfred makes it clear that he will leave her, she turns her mind resolutely outwards towards other people (...) What she aims to do is to translate human responsibility into action. In her mouth the term ceases to be a large, evasive gesture as it was in Alfred's. It expresses a deep and openly acknowledged sense of personal responsibility for her son's fate.(...) Under his wife's influence, and with his attention filled by something other than himself and his problems, [Allmers] appears ready to face a problem for the first time in his life.

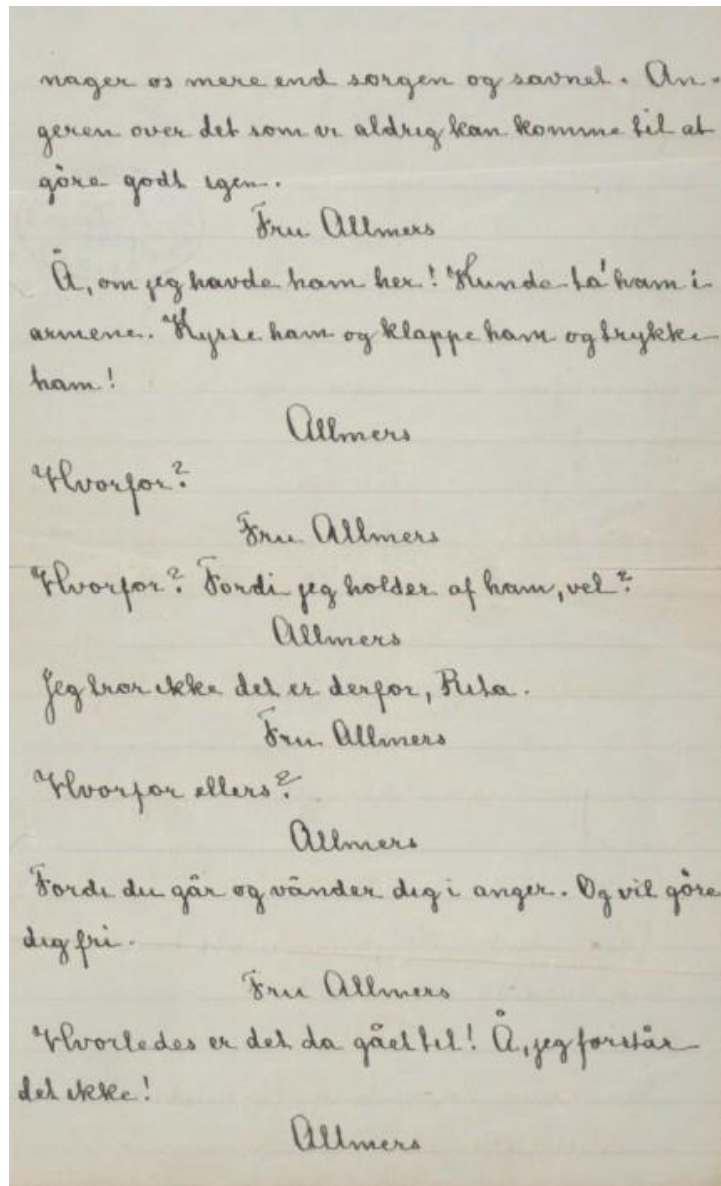
Maar de vraag of het einde een geforceerd happy end is, blijft:

Readers have experienced difficulties with Lille Eyolf (...) from the time of its publication, particularly as regards what Frode Helland calls (...) the 'merkelig omvendelse' (strange conversion) arrived at by Rita and Alfred Allmers at the conclusion of the play. "Is there at the end a change for the better between the characters, a possible, affectionate, reconciliation', as Laura Caretti puts it (...) "Or is there simply an illusory hope for the future, all the more dramatic for being self-deceptive?" Henry James, for example, found

the first two acts of the drama "indeed immense – indeed and indeed", as he wrote to the actress Elizabeth Robins in November 1894, only to report a few days later that: "no harm can be done equal to the harm

done to the play by its own most disappointing third act.... It seems to me a singular and almost inexplicable drop – dramatically, representably speaking.... The worst of it is that it goes back, as it were, on what precedes, and gives a meagerness to that too – makes it less interesting and less significant." (Richard Lansdown, "A 'nødvendighetens skinn': The Conclusion of Ibsen's *Lille Eyolf* and its Meaning, *Scandinavica* Vol 55, 2/2016)

Dat een hedendaagse regisseur aan de ommezwaai een ironische draai zal geven lijkt dus heel goed mogelijk.

nager os mere end sorgen og savnet. Angeren over det som vi aldrig kan komme til at gøre godt igen.

Fru Allmers

Å, om jeg havde ham her! Kunde ta' ham i armene. Kysse ham og klappe ham og kyske ham!

Allmers

Hvorfor?

Fru Allmers

Hvorfor? Fordi jeg holder af ham, vel?

Allmers

Jeg tror ikke det er derfor, Rita.

Fru Allmers

Hvorfor ellers?

Allmers

Fordi du går og vander dig i anger. Og vil gøre dig fri.

Fru Allmers

Hvortledes er det da gået til! Å, jeg forstår det ikke!

Allmers

handschrift Henrik Ibsen; fragment uit Lille Eyolf

Nog over Lille Eyolf

► The actors in (...) *Little Eyolf* give us insights into a world where adults lead artificial, self-important lives and where their vanity and ambition have disastrous consequences for those who are at the centre of

the drama: the neglected children (Reidar Hjermann, Norwegian psychologist and former Children's Ombudsman of Norway in To be a poet is to see: Ibsen in our time, 2006)

affiche opvoering 1895

► De jonge regisseur Victoria Meirik vindt niet dat Ibsen gemoderniseerd moet worden als ze Lille Eyolf op de planken brengt. In haar stuk sterft hij net als voorheen in het eerste bedrijf. "Het is geen doel op zich om Ibsen te moderniseren. Ik breng naar voren wat al modern is in de tekst", zegt regisseur Victoria H. Meirik over het tragische maar actuele stuk. De relatie tussen zelfrealisatie en gezinsleven is vandaag de dag niet bepaald een gedateerd onderwerp. De man heeft gefaald in zijn levensdoel, maar heeft een sterke erotische relatie met zijn vrouw en haar geld. De moeder is jaloers op haar eigen kind, de kleine Eyolf, die tijdens een hete vrijpartij [van zijn ouders] van zijn commode is gevallen en kreupel raakt. Wanneer de zelfrealisatie van volwassenen zijn doel mist, heeft dit gevolgen voor de kinderen. Little Eyolf is een wreed verhaal, een soort Grieks drama, en het kind wordt het slachtoffer," zegt Meirik. ("Mens vi venter på Ibsen" in: Ibsen 2006)

Rita (Aase Bye), Eyolf (Vibeke Falk) en Asta (Ada Kramm) kijken vol bewondering op naar Alfred Allmers (Olaf Havrevold) (opvoering uit 1941, regie Agnes Mowinckel)

TEATER OG MUSIKKLIVET I OSLO

Nationaltheatret.

Henrik Ibsen: «Lille Eyolf».

Centralteatrets intime «Lille Eyolf» forestilling i 1929 grep ved sin dempede, fortettede lidenskap. Agnes Mowinckels iscenesettelse på Nationaltheatret er gripende ved den vektige replikkveksel og de sterke optømt. Man kan si at Ibsens ord trenger små fakter, og man kan si at Ibsen bør ha en stort anlagt ramme. Begge deler er riktig. Men Ibsen må bare spilles av skuespillere som utfyller den lille ramme, og helt ut fyller den store.

Agnes Mowinckels iscenesettelse er dristig anlagt og Chr. Stenersen har fulgt hennes fantasiflukt i kulissene.

Det er den evige konflikt mellom drøm og virkelighet som behandles i «Lille Eyolf», ansvaret og livskallet som forkynnes men sviktes i dagliglivet og så denne «forvandlingens lov» som griper inn i hvert menneskeliv og bestemmer livsførsel og skjebne. Ibsens store mennesker stiller kravet: Intet eller alt, men alle personene i «Lille Eyolf» går på akkord. Etter lille Eyolfs tragiske drukning nøier Rita, moren, sig med stumpene av Alfred Allmers kjærlighet, Allmers gir op sitt livsverk, boken om «det menneskelige ansvar» for å daive sin

Selv Asta, den mest helstøpte person, tar til takke med Borgheims gutteaktige kjærlighet av frykt for ensomheten.

«Lille Eyolf» er også skildringen av et ekteskaps oppløsning til falittens rand. Det er bygget på sviktende grunn. Alfred Allmers tok Rita på grunn av hennes gull og hennes naturlige deiligheit. Rita tok Alfred fordi drømmeren i ham fengslet henne, den jordbunne. Så hendte det at lille Eyolf blev kroppling — og det var deres skyld. Fra det øieblikk står gutten mellom dem som en anklagende mur med sine store, spørrende øine. I stedet for å møtes hos ham i anger og offervillig kjærlighet, tar deres egoisme overhånd og driver moren til å ønske ham ufødt, faren til plagende omsorg.

Rottejomfruen er anklageren og befrieren — kanskje overflødig for dramaets psykologiske utvikling. Men Ibsen har brukt figuren som en deus ex machina og som et genialt symbol.

Aase Byes spill som Rita Allmers er en seier for skuespillerinnen. Hun tar sig praktfullt ut som den vakre og sterke kvinne der forlanger alt av sin mann og får så lite. Fordi Alfred Allmers egentlig har lite å gi og fordi hun må dele det som er med hans arbeide med

gutten og med stedsøsteren Asta. Hun gir strålende uttrykk for villskapen i kravene og nøisomheten, øfter at forvandlingens lov også har fått henne i sin hånd. Hun mestrer også resignasjonen og skuffelsen som gjør henne svak, ensom og ulykkelig.

Alfred Allmers har beslektede i alle Ibsens skuespill. Olaf Havrevold gjør ham til troende idealist, mens han vel er mere beslektet med dagdrømmeren og fuskeren Hjalmar Ekdal. Særlig gripende er Havrevolds spill i scenen med Asta i annen akt og i sluttscenen med Rita, hvor de søker hverandre i sin maktesløshet i beslutningen om å realisere det menneskelige ansvar i arbeide for samfundets ulykkelige. — Arbeide er i det hele tatt den sikre tilflukt og det har Asta forstått. Ada Kramm gir et fengslende bilde av denne kvinne, som ser alt og forstår alt og forsøker å utjevne alle misforhold. I forholdet til Borgheim, som spilles friskt og pågående av Jørn Ording, mangler det noe — tør jeg si ungdommelig charme.

Vibeke Falk spiller lille Eyolf fint og diskret, kanskje litt for kvinnelig tilbedende i forholdet til faren. Det er græssende fantasi over Ella Hvals rottejomfru. Hun skremmer ved sitt groteske utseende og sitt nærvær, men vi føler ikke den suggestive makt når hun er borte.

Med de gode krefter er hensikten opnådd: å lage stort og virkningsfullt drama.

M. F.

Recensie van de opvoering uit 1941 in Asker og Bærums Budstikke, 17.10.1941:

Lille Eyolf gaat over het eeuwige conflict tussen droom en werkelijkheid, over verantwoordelijkheid en roeping die verkondigd worden, maar verloochend in het dagelijkse leven. En dan is er deze wet van de verandering, die intervenueert in ieder mensenleven en levensloop en lot bepaalt. Ibsens grote figuren stellen de eis: alles of niets, maar alle personages in Lille Eyolf gooien het op een akkoordje. Na Eyolfs tragische verdrinkingsdood neemt Rita genoeg met de restanten van Alfred Allmers liefde, Allmers werkt niet langer aan zijn levenswerk over "de menselijke verantwoordelijkheid, bedrijft wat filantropie om zijn geweten te verdoven. Zelfs Asta, van alle personages het meest uit één stuk, stelt zich tevreden met Borgheims jongensachtige liefde omdat ze bang is om eenzaam achter te blijven. Lille Eyolf is ook de beschrijving van de teloorgang van een huwelijk dat op een wankele basis gestoeld is.

► Ibsens bekende tijdgenoot, de romanschrijver Alexander Kielland, schreef in een brief aan zijn zus Kitty (14.12.1894) o.a. het volgende over Lille Eyolf na zijn lectuur van het stuk:

Ik heb met veel plezier Ibsens nieuwe boek gelezen. Het is nogal angstaanjagend te constateren hoe ver hij boven alle anderen uitsteekt. Uiteindelijk ben zelfs ik bijna opgetogen over het fantastische en omwerkelijke dat tegen mijn natuur indruist. Ik vind dat het Rattenvrouwetje, dat zorgt voor de kleine kinderen die niet geliefd zijn, dieper en fijner en veel waarachtiger dan het geval is in het verhaal van

Hans Christian Andersen over een moeder, die van hoge rang is. (...) Kijk eens hoeveel dieper deze oude Satan in ons leven doordringt en laat zien dat de veelgeprezen liefde van ouders voor hun kinderen bol staat van afgunst en van stress door de verantwoordelijkheid die ze meebrengen wanneer ze bij je zijn, en gekenmerkt wordt door een slecht geweten wanneer ze er niet meer zijn.

Wat ik, als het over details gaat, het meest bewonder is dat kleine Eyolf na de scène met het Rattenvrouwje tegen zijn tante zegt "Kijk! Nu heb ook ik het Rattenvrouwje gezien." Dat het oude spook nog weet dat een kind op die manier een ervaring verwerkt. Mocht je Ibsen ontmoeten, maak dan in mijn plaats drie diepe buigingen. Je hoeft niets te zeggen.

In een brief "aan een Deense dame" (11.06.1896) formuleert hij zijn visie op het Rattenvrouwje nog scherper:

Maar luister naar wat het rattenvrouwje zegt. De woorden zijn zo subtiel diep geformuleerd dat velen zullen geloven dat het over ratten en muizen gaat. Maar bij wie de schrik in het bloed heeft, zal horen hoe er door haar woorden heen gewenkt wordt naar alle kleine, mishandelde wezens, die niet om hun eigen bestwil worden bemind – niet alleen in de arme en overvolle kinderkamers, maar ook in de de gelukkigste en meest vertroetelde.

Ze begeeft zich tussen krankzinnige ouders, die hun kinderen gebruiken in hun echtelijke twisten, tussen ijdele moeders, die hun kinderen uitdossen voor de strijd die het leven is, zelfverzekerde vaders die hun eigen uitmuntendheid nog steeds in hun zonen willen zien, en voor iemand het weet, heeft ze de kleine hartjes in de val gelokt, zodat ze haar moeten volgen, omdat ze hun geheim kent en ze zal beschermen tegen het misbruik van het leven. "Herinner je je nog wat we allemaal moesten horen en lezen na Et dukkehjem? (...) De verandering in de opvatting over vrouwelijke verantwoordelijkheid, die dat boek wou afdwingen, heeft al plaatsgevonden (...) Dat wil ook gebeuren met Lille Eyolf, maar langzamer en hopelijk met minder lawaai, want de gevoelens, waarover hier een wantrouwen wordt binnengebracht, zijn sterker vergroeid met onze levensvisie en meer ombeind.

Eyolf (opvoering Riksteatret 1991)

► Regisseur Thea Stabell (programmaboekje opvoering Riksteatret 1991)

Ik heb dit stuk al eerder geregisseerd, 13 jaar geleden. Toen ik mijn aantekeningen uit die tijd doorlas, ontdekte ik dat wat me toen bezighield was dat Ibsen het burgerlijk huwelijk wou ontmaskeren. Nu merk ik dat hij het samenwonen onderzoekt. En met samenwonen bedoel ik niet alleen het huwelijk of de kerngezinsvorm, maar alles wat het betekent om met andere mensen te leven. Met degenen met wie je leeft, met degenen die je kiest, met degenen die je krijgt, met degenen die je niet krijgt. En samen met degenen die "buiten" het instituut van het huwelijk staan.

- Georg Brandes (Ibsen, 1898) over "forvandlingens lov":

Alle menselijke relaties zijn onderworpen aan de wet van de verandering. In de klassieke oudheid schreven de auteurs "metamorfosen", de literatuur over de veranderingen, waar hun mythologie bol van stond. Lille Eyolf is Ibsens stuk over "de veranderingen". Men zegt gewoonlijk dat al wat leeft onderworpen is aan de wet van de ontwikkeling. Maar de formulering "verandering" is dieper en nauwkeuriger dan het gebruikelijke "ontwikkeling", want "verandering" impliceert vooruitgang en achteruitgang, ontwikkeling en verwevenheid in één enkel alles omvattend woord. In dit stuk zien we hoe menselijke gevoelens ontstaan, veranderen, verdwijnen, opnieuw ontstaan in een andere vorm.

- Jon Fosse in het programmaboekje bij de opvoering van Lille Eyolf door het Rogaland Teater in 1999:

De drama's van Henrik Ibsen zijn vaak een beetje stijf en klungelig, ja ze lijken alle kanten op te gaan, geconstrueerd en veelomvattend, en er zijn mensen die niet verder kijken dan dat, en die niet zien dat zijn toneelstukken onder het ietwat rigide oppervlak werelden bevatten van zwarte demonische tendensen, zo moedeloos zwart dat ik zo nu en dan, na een ontmoeting met een van Ibsens werken, denk dat Henrik Ibsen de donkerste en meest demonische schrijver moet zijn die ik ooit ontmoet heb. En het is het enigszins geconstrueerde oppervlak dat deze afgronden opent en je meesleurt in deze diepe afgronden waar de meelijwekkendheid van de mens zo duidelijk zichtbaar is, vaak doordat het meest idealistische geworteld lijkt te zijn in het meest ordinaire; doordat de grootste en beste visies geworteld zijn in de diepste laaghartigheid, die ervoor zorgt dat zwakke mensen, vaak een kind, opgeofferd worden, opdat het sterke en het idealistische en het goede sterk, idealistisch en goed zou zijn. Hoe beter je wilt zijn, des te dommer en pijnlijker word je, lijkt Ibsens wijsheid vaak te zeggen.

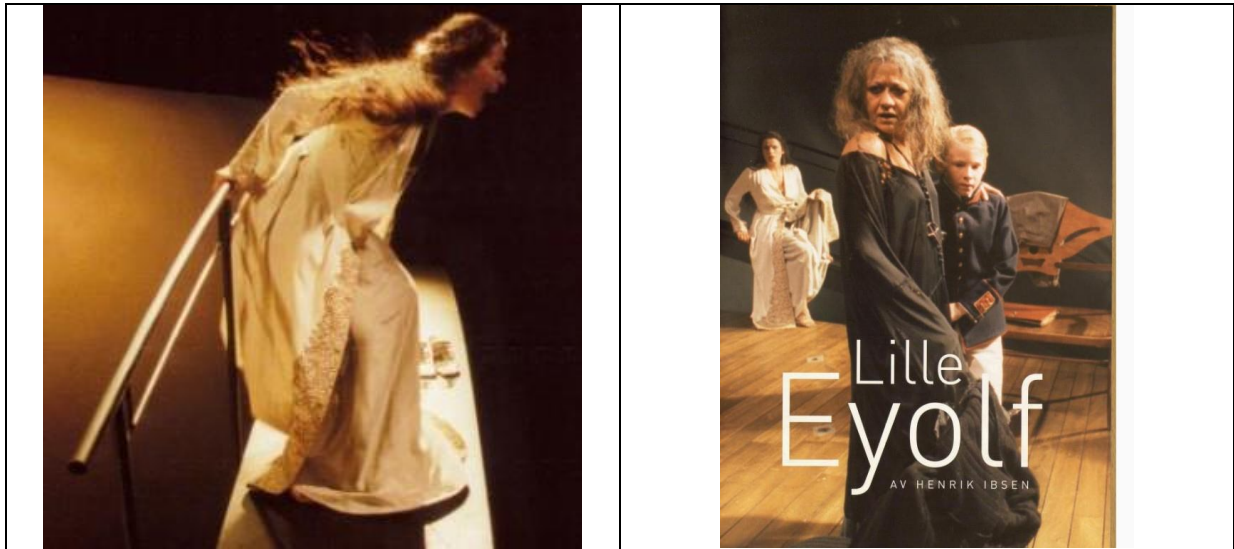
- Richard Lansdown (Scandinavica Vol 55, 2/2016) over het problematische einde van Lille Eyolf

'Do you believe', Ibsen asked a friend (...) 'that Rita will take on the rough children? Don't you think it's just a holiday mood?' It is a remark positively designed to leave us alone with the dilemma the play proposes. But when we have swallowed the bitter pill, what else can we do but 'hold to ties that save us from utter meaninglessness' (Durbach)? What John Northam calls 'breaking out into a direct relationship with life' may be a hallucination or a skinn – perhaps even a livsløgnen – but without a belief in it modern, secular existence would disintegrate.

- Het oordeel van Ibsenvertaler en -biograaf Michael Meyer:

Little Eyolf (1894) is one of Ibsen's least known plays and is, to my mind, the greatest he wrote, at any rate in prose. After a dynamic first act all external action virtually ceases and the characters spend the rest of the play stripping each other of their protective spiritual padding until at the end they are humbled and bare like criminals shaved for execution. (voorwoord bij Lille Eyolf)

The great mistake is to imagine that Ibsen envisaged the ending as happy. (biografie)

opvoering op de Amfiscene in het kader van het Ibsenfestival 2002; regie Gabor Zsambek; foto's Erik Berg

► *In plummeting the tragic depths concealed in the banality of everyday life, Ibsen was in the mainstream of European trends, with writers such as Zola, Hauptmann and of course Chekhov (...) Ibsen has woven a modern parable about essentially mediocre people forced to deal with the sort of catastrophe that theater normally reserves only for the very noble and the very great: Oedipus, Othello, Lear, Faust. (...) Those critics, Henry James among them, who see the 3rd Act as an anticlimax, for whom it ruins the play as a whole, have generally accepted the stated or implied "decisions" of the Rita, Alfred, Asta and Borgheim as genuine. Those who, like Michael Meyer and myself think that, on the contrary, Act III is very successful and a fit conclusion to all that precedes it, do so because it appears to us that almost none of these dramatic "decisions" ought to be taken seriously! (Roy Lisker, Little Eyolf: Ibsens Greatest Play, 2004)*

affiche opvoering 2022; regie Michael Thalheimer

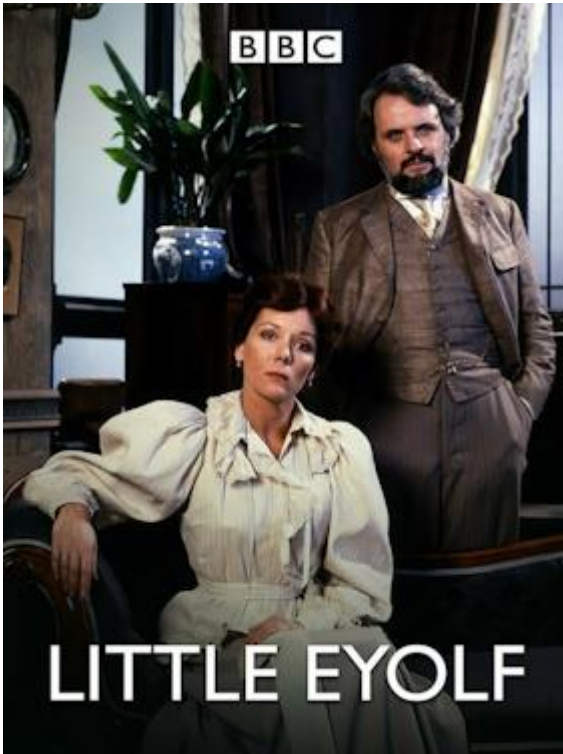
Mesterregissør gjør et reall mageplask i Bergen med «Lille Eyolf»

Michael Thalheimer er en av Europas mest ettertraktede regissører. Nå har han laget en tragisk dårlig oppsetning av Henrik Ibsens «Lille Eyolf» på Festspillene i Bergen.

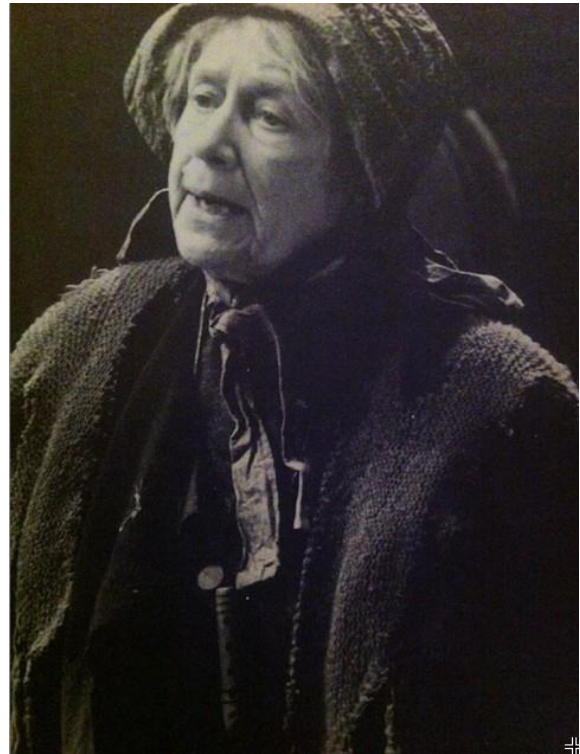
Kop van de niet erg lovende bespreking in Aftenposten 27.05.2022:

Meesterregisseur maakt een rommeltje van Little Eyolf. Michael Thalheimer is een van Europa's meest gevraagde regisseurs. Nu heeft hij op de Festspillene van Bergen een tragisch slechte productie gemaakt van Henrik Ibsens Little Eyolf.

Lille Eyolf werd in 1982 door verfilmd met Anthony Hopkins, Diana Rigg, Peggy Ashcroft en Charles Dance in de hoofdrollen.

poster

Peggy Ashcroft als het Rattenvrouwetje

De film staat op YouTube

<https://www.youtube.com/watch?v=V8v2Qgfv-Zw>

maar de geluidskwaliteit is niet al te best...

Er is ook een Noorse verfilming door Magne Bleness uit 1968 met Arne Aas, Joachim Calmeyer en Lise Fjeldstad in de hoofdrollen.

